

УДК 321.7: 351.96

Т. В. КУЗНЯКОВА

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто розвиток інформаційної інфраструктури України в контексті її політичної модернізації.

Development of informative infrastructure of Ukraine is considered in the context of its political modernization.

Ключові слова: інформаційне суспільство, політична модернізація, демократичний транзит.

Перехід від традиційного (аграрного) до сучасного (інформаційного) суспільства передбачає зміну цілої низки системних ознак соціальної системи: її структури, рушійних чинників розвитку, а також зв'язків і відносин між її елементами. Необхідно відзначити, що успішність такого переходу здебільшого залежить від волі та відповідних зусиль державно-політичних інститутів, які пропонують суспільству певні стратегії розвитку та втілюють їх у життя. Саме такі інститути створюють умови для посилення ролі інформації та знань у житті суспільства, сприяють забезпеченню доступу громадян до інформаційних ресурсів для задоволення їх соціальних і особистих потреб. Виходячи з цього, проблеми формування державної політики в інформаційній сфері в так званих “транзитних” або “перехідних суспільствах” набувають неабиякої актуальності.

Якими є особливості модернізації “транзитних суспільств”, до яких належить і Україна? Яким є місце інформаційних ресурсів у процесах модернізації? Завдяки чому державні інститути можуть впливати на розвиток інформаційного суспільства? Яким чином інформаційна сфера може сприяти процесам політичної модернізації України? Пошуку відповідей на ці питання і буде присвячено дану статтю.

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування та розробка практичних заходів щодо розвитку інформаційної інфраструктури України в контексті її політичної модернізації.

Концепції інформаційного суспільства яскраво представлено в працях закордонних учених Д. Белла, О. Тоффлера, К. Боулдінга, З. Бжезинського, А. Турена, Дж. Гелбрейта, Р. Арона, П. Серван-Шрайбера, М. Понятовського, М. Хоркхаймера, Ю. Хабермаса, Н. Лумана, М. Маклюєна та ін. Інформаційне суспільство в соціальному вимірі розглянуто в роботах Й. Масуди, Ф. Ферраротті, М. Кастельса й ін. Глобальні інформаційні процеси розкрито в роботах українського дослідника О. Зернецкої. Політичні аспекти інформатизації виділено і досліджено в роботах В. Горбатенка, А. Силенко, А. Дубаса, В. Коляденка та ін. Процеси політичної модернізації в “перехідних суспільствах” досліджували Ш. Ейзенштадт, Д. Аптер, Е. Шилс, Л. Пай та ін.

Проте проблема взаємозв'язку політичної модернізації та розвитку інформаційного суспільства в Україні на сьогодні є не достатньо вивченою, що й обумовлює актуальність дослідження.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується помітним зрушенням в обговоренні проблем демократизації у зв'язку з посиленою активізацією процесів політичної модернізації у країнах колишнього СРСР, Східної Європи, Китаю перехідних політичних процесів.

Зміни, що відбуваються в Україні в останні двадцять років, можуть розглядатися як “демократичний транзит”. Його особливостями є те, що він здійснюється у принципово новій геополітичній ситуації, коли низка найбільш розвинутих країн світу вступили вже в новий етап розвитку, що частіше за все визначається як постіндустріальне чи інформаційне суспільство.

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому політична, соціально-економічна сфери тісно пов'язані з науковими знаннями і способами використання інформації. Основні його критерії такі: технологічний – інформаційна технологія використовується у сферах виробництва, управлінні, побуті; соціальний – інформація виступає як важливий стимулятор зростання якості життя, формується і утверджується “інформаційна свідомість” при широкому доступі до інформації; економічний – інформація виступає як економічний ресурс; політичний – інформація стимулює політичні процеси; культурний – визнання культурної цінності інформації сприяє утвердженню інформаційних цінностей в інтересах розвитку окремого індивіда і суспільства в цілому. Інформаційний чинник виступає важливим інструментом політичної мобілізації, направляючи політичну активність мас у конструктивне русло, орієнтуючи на зміцнення і розвиток демократії. Інфокомунікаційні технології сприяють відкритості і транспарентності політичних інститутів і політики в цілому, дозволяють розширити права громадян шляхом надання доступу до різноманітної інформації, забезпечуючи захист приватного життя тощо [5].

Усвідомлення гальгальності вирішення питань модернізації та вдосконалення інформаційного забезпечення всіх сфер діяльності держави і суспільства також підвищує вимоги до комплексного аналізу різних аспектів формування інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство виступає водночас і продуктом національного розвитку, і результатом глобалізації. Це, у свою чергу, змушує визначати оптимальну модель розвитку інформаційного суспільства, яка б враховувала національну специфіку, особливості сучасного етапу суспільного розвитку та тенденції загальноцивілізаційного процесу.

Основні напрямки формування інформаційного суспільства пов'язані зі створенням розвинутого інформаційного середовища суспільства як сукупності техніко-технологічних, соціально-політичних, економічних і соціально-культурних компонентів, факторів і умов, за яких інформація і знання стають реальним і ефективним ресурсом соціально-економічного і духовного розвитку України.

У працях О. Тоффлера, Дж. Нейсбита, Й. Масуда визначено параметри інформаційного суспільства, що передбачають визначений розрив з попереднім типом суспільних відносин. За прогнозами цих авторів, безпосереднім результатом

розвитку інформаційного сектора виробництва будуть зміни в соціальній структурі суспільства, мотивах діяльності людей, появи нової життєвої філософії чи навіть нової концепції технологій. Прихильники такого тлумачення інформаційного суспільства дають різні характерні ознаки, які визначають його структуру. Вони можуть бути сформульовані так:

- 1) найвищою цінністю, основним продуктом виробництва і основним товаром стає інформація;
- 2) вища влада в суспільстві поступово буде переходити до інформаційної еліти;
- 3) класова структура суспільства зникає і поступається місцем елітарно-масовій структурі;
- 4) усе більша частина населення охоплюється сферою інформаційної діяльності та обслуговування;
- 5) радикальні зміни відбуваються в культурі, системі соціальних зв'язків, сімейно-побутових відносинах, організації влади і соціальній психології;
- 6) інформація повинна сприяти гуманізації суспільства на основі створення умов для підвищення інформованості, підвищення суспільного добробуту, поліпшення усіх форм співробітництва, ліквідації мовних і культурних бар'єрів [3].

Інформаційне суспільство характеризується передусім розвитком виробництва інформаційних, а не матеріальних цінностей. Рухійною силою його еволюції є експлуатація обчислювальної техніки. Зростає не лише економічне значення інформаційного сектора, але і його соціальна та політична вага. Стратегічними ресурсами і головними чинниками розвитку цього суспільства є розумовий капітал, концентрація теоретичного знання, обробка інформації, освіта, кваліфікація і перекваліфікація. Виникає нова інформаційна інфраструктура – інформаційно-комунікаційні мережі, банки, бази даних, “точки доступу” до інформації тощо.

Необхідність інтеграції України у Світове співтовариство, забезпечення конкурентноздатності української економіки вимагають урахування цих чинників під час проведення політичної модернізації в Україні.

Під політичною модернізацією сьогодні більшість вітчизняних науковців розуміє процес створення ефективних владних інститутів і механізмів, розширення участі мас у політиці, становлення правової держави та громадянського суспільства [5]. Між тим, варто зазначити, що політична модернізація є складовою та невід'ємною частиною більш широкого комплексного процесу суспільної модернізації, результатом якою є таке:

- 1) удосконалення всієї системи суспільних відносин і зміна устрою життя – поява нових процедур і механізмів, що регулюватимуть суспільні проблеми;
- 2) піднесення свідомості й самостійності окремих індивідів;
- 3) в економіці – максимальне розповсюдження товарно-грошових відносин, поява новітніх технологій, досягнення високого рівня професійної спеціалізації менеджерів і найманих працівників;
- 4) зміна соціальних відносин – перехід від імібільного станового суспільства до динамічного, заснованого на високій соціальній мобільності й соціальній конкуренції [1].

Серед основних характеристик процесу модернізації можна виділити такі:

- 1) комплексність, оскільки він охоплює всі сфери життя суспільства;
- 2) системність, оскільки зміни будь-якого елементу чи цілої сфери життя суспільства спричиняє зміну інших – культурні та політичні зміни стають причинами змін в економіці і навпаки;
- 3) глобальність – розпочавшись у країнах Заходу, цей процес розповсюдився на весь світ;
- 4) протяжність – модернізація не відбувається водночас, а ділиться на етапи (поява реформаторської еліти, ініціювання перетворень, розповсюдження і закріплення їх результатів);
- 5) диференційований, а не однотипний і прямолінійний характер; модернізація в різних країнах відбувається по-різному, так чи інакше враховується, бере до уваги чи спирається на традиції національної культури та етики (наприклад, “японське економічне диво”), не потребує повної відмови від них на користь західних і європейських цінностей [2].

Україна опинилася в ситуації пошуку розвитку модернізаційної моделі та рушійних чинників розвитку, які б дозволили б їй відновити економічний потенціал і посісти належне місце у світовому співтоваристві. Між тим, як свідчить світовий досвід, успіх модернізаційних процесів залежить від таких ключових чинників:

- модернізація інфокомунікаційної структури;
- розвиток інформаційних, телекомунікаційних технологій;
- ефективне формування і використання національних інформаційних ресурсів і забезпечення широкого доступу до них;
- забезпечення громадян суспільно значущою інформацією, розвиток незалежних засобів масової інформації;
- створення необхідної правової бази побудови інформаційного суспільства [4].

Оскільки політична модернізація безпосередньо пов'язана зі зміною відносин в інформаційній сфері, вважається за доцільне запропонувати таку Стратегію модернізації інформаційної інфраструктури в Україні.

Основними етапами реалізації Стратегії повинні бути такі:

- перший – підготовка до модернізації інформаційної інфраструктури;
- другий – модернізація інформаційної інфраструктури;
- третій – інтеграція інформаційної інфраструктури у світову спільноту.

Розглянемо їх докладніше.

Суть першого етапу – підготовка до модернізації інформаційної інфраструктури. Зміст цього етапу включає систему заходів, направлених на підготовку до модернізації, включаючи конвергенцію інформаційної інфраструктури шляхом удосконалення національних і регіональних сегментів інформаційної інфраструктури.

Основні завдання першого етапу такі:

- визначити суб'єкти суспільних і економічних відносин в інтернеті;
- провести аналіз і інвентаризацію економічної, технологічної й інформаційної діяльності у сфері інтернету (товари, послуги, інформаційні ресурси, канали);
- визначити регіонально обумовлені правила реалізації інформаційних процесів в інтернеті;
- визначити особливості ринку інтернету порівняно з іншими ринками

України і його частку в сумарному об'ємі ринку України;

– визначити темпи розвитку ринку інтернету, а також сектори цього ринку, що є для України пріоритетними;

– проаналізувати існуючі економічні умови і обґрунтувати форми нових економічних умов для надання ринку інтернету режиму найбільшого сприяння при вирішенні пріоритетних завдань;

– розробити форми взаємодії державних, корпоративних і громадських організацій (асоціації, об'єднання) для управління процесом розвитку інтернету;

– визначити методи і форми інтеграції інтернету, телебачення і радіо для створення єдиного інформаційного простору;

– розробити систему приватних і регіональних програм як складових реалізації цієї Стратегії в Україні;

– розробити основи державної політики у сфері захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних, криптографічного та технічного захисту інформації, а також забезпечення функціонування державної системи урядового зв'язку;

– визначити суб'єктів виробничих і суспільних відносин в інтернеті в Україні, які можуть узяти на себе вирішення пріоритетних завдань;

– визначити форми наукової та освітньої міжнародної взаємодії, що відповідають інтересам України на етапі модернізації;

– проаналізувати правове поле, в якому функціонує інформаційна в Україні, і розробити гармонізовану систему законів (з урахуванням міжнародного досвіду), що забезпечує розвиток інтернету в Україні на етапі модернізації;

– розробити нову економічну політику розвитку інформаційної інфраструктури на етапі модернізації;

– розробити програму спільної присутності державних органів і приватного сектора в міжнародних інформаційно-інфраструктурних проектах.

Суть другого етапу – модернізація інформаційної інфраструктури. Зміст цього етапу полягає у створенні й впровадженні в промислову експлуатацію національної інтегрованої інформаційної інфраструктури. Національна інтегрована інформаційна інфраструктура включає такі головні функціональні компоненти:

– інформаційні ресурси (державні і недержавні);

– пошукові механізми надання інформаційних і економічних послуг (портали, каталоги і метакаталоги);

– інтегроване телекомунікаційне середовище (всі види і типи мереж);

– правову та економічну інфраструктуру, що забезпечує стійкий розвиток інформаційного середовища;

– державну систему інформаційної безпеки;

– систему підготовки та перепідготовки фахівців і користувачів національної інтегрованої інформаційної інфраструктури.

У кінці етапу модернізації національна інтегрована інформаційна інфраструктура повинна в обов'язковому порядку забезпечувати взаємодію центральних, регіональних, галузевих, корпоративних і проблемно-орієнтованих інформаційних середовищ, зокрема:

– органи державної влади та органи місцевого самоврядування;

– соціальну сферу – науку, систему освіти, культуру, засоби масової

інформації, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, зайнятість;

- правову сферу (юридичне обслуговування суб'єктів ринку і споживачів);
- сферу виробництва і виробничу інфраструктуру – сільське господарство, промисловість, енергетика, зв'язок, транспорт, будівництво;
- сферу ринкової інфраструктури всього внутрішнього ринку України – компанії, банки, фонди, біржі.

Організаційні, технічні, технологічні, інформаційні та правові аспекти побудови інтегрованого інформаційного середовища повинні враховувати такі вимоги:

- забезпечення вертикальної й горизонтальної інтеграції наявних і новостворюваних національних, державних, приватних, регіональних, корпоративних і проблемно-орієнтованих інформаційних ресурсів і середовищ;
- єдність організаційних, технічних і технологічних принципів побудови інформаційних систем на основі відкритих міжнародних стандартів і використання сертифікованих програмних і апаратних засобів;
- інформаційну безпеку і багаторівневий захист інформації від несанкціонованого доступу, включаючи гарантії достовірності інформації, що передається в телекомунікаційних системах;
- формування і використання інформаційних ресурсів на основі концепції відкритих систем, що забезпечують можливість сумісного використання різних апаратних платформ, операційних систем і програмного забезпечення.

Основні завдання другого етапу:

- приступити до реалізації індикативного плану розвитку інформаційної інфраструктури в Україні;
- приступити до реалізації нової економічної програми розвитку інтернету в Україні;
- зафіксувати законодавчо правові умови функціонування інтернету на періоді модернізації;
- визначити співвідношення темпів розвитку інших ринків України залежно від розвитку ринку Інтернету;
- визначити і приступити до реалізації форм наукової і освітньої взаємодії, що відповідають інтересам України.

Суть третього етапу – інтеграція інформаційної інфраструктури України у світову спільноту. Зміст цього етапу полягає в розробці і реалізації політичних, економічних, фінансових та інших умов для включення функціонуючої національної інтегрованої інформаційної інфраструктури України у світовий інформаційний простір і глобальний ринок. Цей етап включає:

- повне завершення формування національного ринку;
- розвинену телекомунікаційну індустрію;
- національну мультилінгвістичну систему інформаційних ресурсів;
- національну інфраструктуру створення системних і прикладних програм;
- інфраструктуру ринку інформаційно-аналітичних та економічних послуг;
- інфраструктуру соціальних і культурних послуг задоволення потреб населення.

Основні завдання третього етапу такі:

- визначити сектори світового ринку, які можуть бути доступні для України після завершення періоду модернізації;

- визначити міжнародні економічні альянси, що відповідають інтересам України;
- розвивати форми наукової і освітньої взаємодії, що відповідають інтересам України;
- визначити форми, методи і засоби забезпечення міжнародної крос-культурної співпраці, що не суперечать інтересам України;
- визначити засади подальшого розвитку інформаційної інфраструктури в Україні.

Реалізація такої Стратегії дозволить Україні посісти гідне місце у Світовій спільноті, відновити економічний, кадровий та науковий потенціали.

Результати дослідження довели, що питання розвитку інформаційного суспільства займає особливу увагу в так званих “транзитних” суспільствах, де рівень свободи отримання та використання інформації стає одним з вагомих чинників вимірювання успішності проведення модернізації. Виходячи з цього можна зазначити, що однією з важливих передумов політичної модернізації в Україні є розвиток сучасної інформаційної інфраструктури. Успіх в реалізації цього завдання передбачає розробку та реалізацію відповідної державної стратегії, яка на своєму завершальному етапі передбачатиме інтеграцію інформаційної інфраструктури України у світовий інформаційний простір.

Література:

1. *Кремень В. Г.* Про деякі трансформації політичної системи України / В. Г. Кремень // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика : матер. наук.-практ. конф. – К., 1996. – С. 35–48.
2. *Красильщиков В. А.* Мировые модернизации и судьбы страны / В. А. Красильщиков // Свободная мысль. – 1999. – № 1. – С. 10–15.
3. *Недбай В. В.* Відмінні риси інформаційного суспільства / В. В. Недбай // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Юридична література, 2003. – Вип.17. – С. 277–285.
4. *Недбай В. В.* Соціально-політичні особливості інформаційного суспільства : автореф. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / В. В. Недбай. – Одеса, 2004. – 20 с.
5. *Распопов Н. П.* Политическое развитие и модернизация / Н. П. Распопов. – Н. Новгород : Знание, 2004. – 200 с.

Надійшла до редколегії 07.04.2010 р.